

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ผลกระทบของโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกต่อคุณภาพชีวิตชุมชนหนองแฟบ เทศบาลตำบลมาบตาพุด” เริ่มต้นจากความสนใจว่านโยบายพัฒนาประเทศโดยเน้นที่การพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งรัฐถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในชาติ โดยมีแนวคิดว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมสามารถเร่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการเพิ่มรายได้ อันจะนำไปสู่ความอยู่ดีกินดีของประชาชน เมื่อเวลาผ่านไปการพัฒนาอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ และความเจริญทางวัตถุมากขึ้นตามที่รัฐคาดหวัง แต่ไม่ได้ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างทั่วถึงและเกิดปัญหาสังคมที่เป็นผลพวงของการพัฒนาอุตสาหกรรม เช่น วัฒนธรรมที่ดั่งงามและวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของสังคมเสื่อมสลาย ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ และความไม่มั่นคงของครอบครัวและชุมชน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมในโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกซึ่งรัฐบาลได้ริเริ่มขึ้นและดำเนินการจัดตั้งเป็นนิคมอุตสาหกรรมและสร้างสิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ เพื่อรองรับการเติบโตของเมืองอุตสาหกรรม ภายหลังจากที่โครงการดังกล่าวดำเนินการมาแล้วประมาณ 15 ปี ชาวชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาอย่างไรบ้าง โดยผู้ศึกษาสนใจในประเด็นที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตและการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักคิดพื้นฐานของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 จึงกำหนดกรอบการศึกษาในเรื่องคุณภาพชีวิต โดยใช้แนวคิดคุณภาพชีวิต การมีส่วนร่วมของประชาชน และการพึ่งตนเอง

การศึกษานี้เลือกพื้นที่ชุมชนหนองแฟบ เทศบาลตำบลมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นพื้นที่ศึกษาเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีพื้นที่ติดกับเขตนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุด วัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นไปเพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออก และเพื่อศึกษาสภาพคุณภาพชีวิตของชุมชนตามกรอบการศึกษาซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ปัจจัยคือ มิติของคุณภาพชีวิต หลักการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และหลักการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง วิธีการศึกษาเป็นการเก็บข้อมูลจากการวิจัยภาคสนามด้วยวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยใช้การสัมภาษณ์แบบใช้แนวคำถาม ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษารั้งนี้ เป็นไปเพื่อช่วยให้เข้าใจลักษณะวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนไปเนื่องจากการมีนิคมอุตสาหกรรม

มาบตาพุด การทราบถึงข้อมูลดังกล่าวน่าจะเป็นตัวอย่างของแบบแผนสำหรับการวางแผนพัฒนาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมของชุมชนจากภาคเกษตรกรรมไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และเพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำแนวทางการดำเนินการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์การพัฒนาในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม และการพึ่งตนเอง มาใช้ในทางปฏิบัติในชุมชน

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย สามารถสรุปผลได้ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก มีเป้าหมายเพื่อปูพื้นฐานให้ประเทศไทยพัฒนาไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมหรือทุนนิยมอุตสาหกรรม เมื่อนโยบายการพัฒนาดังกล่าวถูกนำมาใช้ในทางปฏิบัติ ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค และเกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นเป็นจำนวนมากในเขตพื้นที่มาบตาพุดซึ่งรัฐบาลได้กำหนดให้เขตตำบลมาบตาพุดเป็นพื้นที่พิเศษในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมในประเทศ เป็นลักษณะของการสร้างชุมชนเมืองใหม่ หรือการพัฒนาชนบทให้กลายเป็นเมือง กระบวนการเหล่านี้ส่งผลให้ชุมชนหนองแพบเปลี่ยนแปลงไปทั้งระบบโครงสร้าง โดยมีโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นแกนหลัก และส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ ของชุมชน เช่นวิถีการดำรงชีวิต ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน เป็นต้น

ผลกระทบจากโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลตะวันออกทำให้ชุมชนหนองแพบเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านเล็ก ๆ ในชนบทที่เดิมเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีแบบแผนการผลิตแบบเกษตรกรรมแบบใหม่ ชาวบ้านประกอบอาชีพทำไร่ทำสวนเป็นหลักและประมงชายฝั่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงและก้าวเข้าสู่แบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรม กลายเป็นชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจภาคบริการที่เกี่ยวข้องกับการมีโรงงานอุตสาหกรรม ลักษณะทางกายภาพจากพื้นที่เดิมซึ่งส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ทางด้านเกษตรกรรม กลายมาเป็นที่ตั้งของแหล่งที่อยู่อาศัย ทำให้กล่าวได้ว่าชุมชนหนองแพบมีลักษณะพื้นฐานที่แสดงถึงความเป็นชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนชนบทหรือชุมชนเกษตรกรรมอีกต่อไป แต่เป็นชุมชนที่กำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่ชุมชนเมืองหรือชุมชนอุตสาหกรรม

2. ในมิติของคุณภาพชีวิตของชุมชนหนองแพบ พบว่า ชุมชนมีความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะ มีสภาพเศรษฐกิจดี เป็นแหล่งงานและแหล่งรายได้ ชาวบ้านสามารถเข้าถึง

บริการสาธารณสุข เยาวชนมีโอกาสด้านการศึกษา ชาวบ้านสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารเพื่อไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ คนในชุมชนไม่มีปัญหาด้านจริยธรรมจนก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ชาวบ้านมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และครอบครัวยังคงมีศักยภาพในการดูแลสุขภาพในครอบครัว ชุมชนไม่มีปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง หรือเด็กหนีออกจากบ้าน

ในสวนสภาพปัญหาที่ปรากฏคือปัญหาสิ่งแวดล้อม มลพิษในอากาศ น้ำ และทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง ซึ่งเกิดจากการดำเนินการในภาคอุตสาหกรรม ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปโดยเปลี่ยนไปในลักษณะของการทำให้สภาพแวดล้อมที่มีอยู่เดิมเลวลง ด้านการป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษของภาครัฐ พบว่ากลไกของรัฐบาลยังปรับตัวตามไม่ทันนโยบายเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดช่องโหว่ของการควบคุมด้านสิ่งแวดล้อม

3. แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ถึงแม้ภาครัฐจะยอมรับในฐานะที่เป็นทั้งหลักการและวิธีการในการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติยังมีสิ่งที่จะกระทำได้ง่าย ๆ และมักเกิดปัญหาในกระบวนการที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ดังปรากฏในการปกครองท้องถิ่นแบบเทศบาล ซึ่งตามหลักการแล้วเป็นระบบการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าจัดการงานบางประการของท้องถิ่นได้เอง มีเป้าหมายให้ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการเลือกตั้งผู้แทนของตนทั้งในรูปของคณะกรรมการชุมชน และสมาชิกสภาเทศบาล เพื่อเข้าไปทำหน้าที่บริหารปกครอง แต่ในภาคปฏิบัติกลับปรากฏว่า ระบบการทำงานของเทศบาลไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมกำหนดนโยบาย ประชาชนไม่ได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากการมีคณะกรรมการชุมชน ชาวบ้านไม่มีโอกาสเรียนรู้หรือตระหนักถึงความสามารถของตนในการดำเนินงานพัฒนา การเมืองท้องถิ่นเป็นการแย่งชิงผลประโยชน์ในกลุ่มอิทธิพลและกลุ่มการเมืองในระดับเทศบาล ทำให้ผลประโยชน์ในการพัฒนาไม่ตกอยู่กับประชาชนเท่าที่ควร

4. เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน และการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชน ได้แก่ บริบทของชุมชนที่มีแบบแผนการผลิตแบบอุตสาหกรรม ความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน ระบบการปกครองแบบเทศบาล ค่านิยมของข้าราชการท้องถิ่น ความผูกพันในท้องถิ่น ระดับความรุนแรงของปัญหา และทัศนคติของชาวบ้านต่อการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม แต่เงื่อนไขที่สำคัญที่สุดน่าจะ ได้แก่ โครงสร้างในระบบใหญ่ของสังคมไทยที่ภาครัฐหรือระบบราชการมีความแข็งแกร่งเป็นระยะเวลานาน รัฐเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสภาพชีวิตของประชาชนและสังคม ทำให้ภาคสังคมอ่อนแอ ประชาชนขาดโอกาสในการเรียนรู้ถึงศักยภาพของตนเองในการพัฒนา การทำงานของรัฐในปัจจุบันไม่สามารถนำไปสู่เป้าหมายคือ การก่อให้เกิดการ

พัฒนาแบบมีส่วนร่วมได้ ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งมาจากแนวคิดและนโยบายที่ไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติจริง

5. องค์ประกอบของการพัฒนาตามหลักการพึ่งตนเองที่พบชุมชนหนองแฟบคือ องค์ประกอบด้านการบรรลุถึงระดับการพึ่งพิงในปัจจุบัน และการมีโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ และสังคมเพียงพอแก่ความต้องการพื้นฐานของชุมชน ส่วนองค์ประกอบที่ไม่เป็นไปตามกรอบการวิจัยคือ ชุมชนมีการลงทุนหรือใช้ทรัพยากรภายในเป็นสำคัญเพื่อประกอบอาชีพ และการมีสถาบันที่จะสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือกันในชุมชน

อย่างไรก็ตาม สภาพการณ์ในปัจจุบันที่ปรากฏว่าชาวบ้านมีรายได้เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายด้านการอุปโภคบริโภค ชุมชนมีเงื่อนไขของการสร้างงาน การผลิต เพื่อให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้นั้น ได้เริ่มส่อเค้าถึงปัญหาในอนาคตเนื่องจาก การลดค่าเงินบาทตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2540 และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำระดับประเทศซึ่งทำให้เริ่มเกิดการชะลอตัวของการขยายโรงงานอุตสาหกรรม ส่งผลถึงการลดลงของแรงงานต่างถิ่น อันเป็นแหล่งที่มาของรายได้ของชาวบ้านซึ่งมีแนวโน้มชัดเจนว่าจะเกิดปัญหาในอนาคต หากพิจารณาตามกรอบการศึกษา กล่าวได้ว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ชุมชนหนองแฟบจะประสบภาวะการไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจนั้นมาจากการพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนที่เป็นการพึ่งพาภายนอก

ข้อเสนอแนะ

1. ในแผนพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกนั้น รัฐได้นำเสนอประโยชน์และผลดีที่เกิดขึ้นจากการทำโครงการ และอ้างว่ามีมาตรการในการดำเนินการแก้ปัญหาอันอาจเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่วิธีการปฏิบัติจริงในการเตรียมพร้อมต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นกลับไม่ได้ผล เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งรัฐกล่าวไว้ในการนำเสนอโครงการว่าสามารถจัดการกับปัญหามลพิษที่เกิดจากกระบวนการผลิตทางอุตสาหกรรมได้ แต่ผลปรากฏในปัจจุบันพบว่าเกิดปัญหามลพิษขั้นร้ายแรงต่อสุขภาพของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลมาบตาพุด อีกปัญหาหนึ่งคือปัญหาสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานอพยพ ทั้งในเรื่องของแหล่งที่อยู่อาศัย การศึกษา สาธารณสุข ตลอดจนความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เช่นการลักขโมย การทำร้ายร่างกาย การพนัน ยาเสพติด ซึ่งมีจำนวนมากในกลุ่มแรงงานอพยพ ดังนั้นเพื่อมิให้เกิดปัญหาในมิติของคุณภาพชีวิตของคนในกลุ่มนี้ รัฐบาลจึงควรมีมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหเหล่านี้อย่างจริงจัง โดยควรมีความใส่ใจในปัญหาของผู้ใช้แรงงานอพยพ และดำเนินการให้สวัสดิการหรือบริการทางสังคมขั้นพื้นฐาน ตลอดจน

บริการด้านฝึกอบรม การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานสาขาต่างๆ

2. ภาครัฐควรมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินโครงการพัฒนาในอนาคต เพราะจากประสบการณ์ของชุมชนในอดีตเกี่ยวกับการขายที่ดินนั้น ผู้ประกอบการบางกลุ่มเป็นผู้รู้ข้อมูลและได้ใช้ข้อมูลนั้นเอาัดเอาเปรียบคนในท้องถิ่น

3. การศึกษานี้ได้แนวคิดการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และแนวคิดการพึ่งตนเอง ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจและเห็นได้ว่า การที่จะให้ประชาชนที่ไม่เคยมีประสบการณ์อย่างเพียงพอในการร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาของตนเองอย่างเป็นกระบวนการต่อเนื่อง และมีจิตสำนึกในการรวมพลังกัน เกิดการรวมตัวขึ้นเองตามกระแสของแนวทางทางพัฒนาเป็นสิ่งที่ค่อนข้างยาก เนื่องจากประชาชนเองที่จะมองเข้าหาตัวเองมากขึ้น ฉะนั้นในกระบวนการพัฒนาเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองในระดับชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่าภาครัฐควรมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนเกิดการรับรู้ในเรื่องเหล่านี้ ให้ชาวบ้านตระหนักว่าการพัฒนาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชนเองและต่อชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมอาจทำได้โดยอาศัยองค์ประกอบ เช่น เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่สาธารณชนควรรู้ ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชน กำหนดรูปแบบองค์การและกลไกในการประสานงานระหว่างหน่วยงานกับประชาชน อีกทั้งต้องมีความเข้าใจในโครงสร้างชุมชนเพราะมีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างยิ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนที่อยู่ในระยะการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม ความพยายามในการพัฒนาชุมชนโดยกระบวนการการมีส่วนร่วม หากจะกระทำโดยใช้กลไกของรัฐที่มีอยู่แล้ว คือการปกครองท้องถิ่นแบบสภาเทศบาลนั้น ควรต้องมีมาตรการเพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้น

4. หลักการและแนวทางด้านการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองเป็นเสมือนความคิดในอุดมคติที่จะเกิดเป็นจริงได้ยากในชุมชนที่อยู่ในเขตอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตามถ้าเราพิจารณาตามองค์ประกอบหรือปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอยู่ในปัจจุบันก็คงเช่นนั้น แต่หากยังไม่มีการริเริ่มดำเนินการก็คงทำงานพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวไม่ได้ คงเป็นเพียงนโยบายที่ไม่ได้สู่การปฏิบัติให้เป็นจริงได้ การพัฒนาตามแนวคิดการมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองเป็นการปรับเปลี่ยนกระบวนการที่คนคงต้องเป็นสิ่งที่ค่อยเป็นค่อยไป

5. ในกระบวนการวางแผนพัฒนา การทำให้ชนบทกลายเป็นเมืองหรือการทำให้เกษตรกรรมกลายเป็นอุตสาหกรรมเป็นการดำเนินงานพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจที่ยอมรับกันว่าเป็น

การพัฒนาที่ก้าวหน้าของสังคม อย่างไรก็ตามผู้วางแผนมักจะมองผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญและละเลยผลกระทบทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งไม่สามารถคิดมูลค่าเป็นตัวเงินได้ เช่น ความเสื่อมสลายของความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน

6. โครงการประเภทนี้ไม่สามารถเลือกพื้นที่โครงการได้เพราะมีข้อจำกัดด้านความเฉพาะเจาะจงของพื้นที่ที่มีทรัพยากร และมีผลต่อการทำลายสภาพแวดล้อม และมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนสภาพเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ย้อนกลับคืนเดิม ในกรณีโครงการอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เช่นนี้ ได้มีผลกระทบต่อสภาพสังคม เศรษฐกิจในพื้นที่อย่างสูง การศึกษาวิจัยถึงผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจ ทั้งในระดับครัวเรือน และชุมชน จึงมีความสำคัญต่อกระบวนการวางแผนเพื่อให้เกิดผลดีต่อทุกฝ่ายมากที่สุด

7. ภายหลังจากที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว ทำให้เห็นถึงปัญหาต่อไปที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนคือการเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในระดับประเทศซึ่งเริ่มมีผลกระทบต่อชุมชนหนองแพตั้งตั้งแต่ประมาณต้นปี พ.ศ.2541 ทำให้แรงงานที่ย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนลดจำนวนลงเรื่อย ๆ ส่งผลถึงภาวะเศรษฐกิจของชุมชนที่ต้องอาศัยปัจจัยการหาเลี้ยงชีพจากคนกลุ่มนี้ เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ส่งผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนอย่างไรบ้าง ผู้สนใจประเด็นนี้อาจศึกษาได้ต่อไปถึงผลที่จะเกิดขึ้นและวิธีการปรับตัวของชาวบ้าน หรือในแนวความคิดการพึ่งตนเองในบริบทของสังคมในเขตอุตสาหกรรม